

Examining the Impact of "Tazkirat al-Awliya" from the Resale Qoshiriyyeh from the Perspective of Genette's "Transtextuality" Theory

Ziba Esmaeili *

Assistant Professor, Department of Persian Language
& Literature, Shahid Rajaee Teacher Training
University, Tehran, Iran.

Extended Abstract

1. Introduction

The Resale Qoshiriyyeh holds great significance in the realm of Islamic mysticism and Sufism, and Attar Neyshaburi paid considerable attention to this work in crafting his "Tazkirat al-Awliya." It is not surprising to find numerous similarities between the two works, suggesting a profound influence. Intertextual analysis of the Resale Qoshiriyyeh and Tazkirat al-Awliya reveals the extent to which Attar was inspired by Qoshiriy in his writings. This analysis leads to a comparison of the thoughts, ideas, and methodologies of the two authors. These insights will significantly inform a more accurate

*Corresponding Author: Esmaeili.Ziba@sru.ac.ir

How to Cite: Esmaeili, Z. (2024). Examining the Impact of "Tazkirat al-Awliya" from the Resale Qoshiriyyeh from the Perspective of Genette's "Transtextuality" Theory. *Mysticism in Persian Literature*, Vol. 3, No. 6, 11-45. doi: 10.22054/MSIL.2025.82484.1149

interpretation of both texts. Consequently, investigating the relations between the Resale Qoshiriyyeh and Tazkirat al-Awliya through Genette's theory of transtextuality appears to be a necessary and valuable endeavor.

Research Question(s)

The research question addressed in this study is: "Which sections of 'Tazkirat al-Awliya' establish a transtextual relationship with the Resale Qoshiriyyeh translation, and how can this relationship be defined using Genette's theory of transtextuality?"

2. Literature Review

While there has been research on "Tazkirat al-Awliya" in the past, no previous studies have specifically examined the relationship between "Tazkirat al-Awliya" and "Resale Qoshiriyyeh" from the standpoint of Genette's transtextuality theory.

In their 2010 article titled "The Position of 'Sharh-e Taarrof' Comparing to the Other Sources of 'Tazkirat al-Awliya,'" Seyyed Maryam Rozatian and Ali Asghar Mirbagheri Fard analyze how Attar used Sharh-e Taarrof as one of his sources for "Tazkirat al-Awliya." Furthermore, the authors included examples of Attar's influence on Kashf al-Mahjoob and the Resale Qoshiriyyeh within their 2010 study to better illustrate the significance of Sharh-e Taarrof among Attar's sources. Despite this, their article only briefly touches upon the influence of "Tazkirat al-Awliya" on "Resale Qoshiriyyeh."

In the article titled "Type Analysis of Attar Neishabouri's 'Tazkirat al-Awliya' with Reference to Studies of Architextuality," Seyyed Maryam Rozatian and Fatemeh Talebi (2016) investigate the literary genre of "Tazkirat al-Awliya" by Attar Neishabouri. After presenting

an overview of educational and evangelistic prose, Seyyed Maryam Rozatian and Fatemeh Talebi categorize "Tazkirat al-Awliya" as an educational and evangelistic Sufi prose that seeks to instruct and achieve evangelical objectives simultaneously. They refer to "Tazkirat al-Awliya" as an educational evangelistic prose.

In the article titled "Investigating the Paratextualit of Non-Authored and External Texts of 'Tazkirat al-Awliya,'" written by Fatemeh Talebi and Seyyedeh Maryam Rozatian in 2018, the authors examine the paratextual elements, including non-authored texts and external references, associated with Attar Neyshaburi's 'Tazkirat al-Awliya'. In their study, Fatemeh Talebi and Seyyedeh Maryam Rozatian examined the peripheral components of the text of "Tazkirat al-Awliya," including information about the author, the title, the author's introduction, printing and publishing information, book reviews, and other elements.

In the article "Tazkirat al-Awliya's Metatextualit Based on the Genette Gerard Theory," Zahra Hatampour, Atta Mohammad Radmanesh, and Mahboobeh Khorasani (2020) investigate the critical and interpretive elements within the text of "Tazkirat al-Awliya" written by Attar. The researchers, in their analysis of "Tazkirat al-Awliya," have classified the metatexts into two categories: internal metatexts or affirmative statements and external metatexts or critical statements. They have then proceeded to scrutinize the elements related to anecdotes and sayings within these metatexts. While their examination of the metatexts is conducted in a general manner, they have not specifically addressed the intertextual relationship between "Tazkirat al-Awliya" and the Resale Qoshiriyyeh.

In his research dated 2019, Abolfazl Kamali Rad has examined the reciprocal influence of "Tazkirat al-Awliya" and the Resale

Qoshiriyyeh. He has conducted his analysis based on two corrections of Shafi'i Kadkani and Istalaami in the Tazkirat al-Awliya.

Atiyeh Jafari's research, from 2022, titled "Intertextual Analysis of Common Anecdotes in Tazkirat al-Awliya and Resale Qoshiriyyeh Treatise Based on Rhetoric Knowledge," involves examining the shared anecdotes found in the Resale Qoshiriyyeh and Attar's Tazkirat al-Awliya from the viewpoints of semantics, rhetoric, and originality.

3. Methodology

This study employs a qualitative content analysis approach to explore the transtextual relationships between the Resale Qoshiriyyeh and the Tazkirat al-Awliya. It specifically examines the states and sayings of the sheikhs in both works. The statistical population of this investigation comprises the translation of the Resale Qoshiriyyeh and the initial portion of Attar's Tazkirat al-Awliya. Despite there being numerous similarities between the two texts in the second part of the Tazkirat al-Awliya, which is attributed to multiple authors, it was not included in the study's statistical population.

4. Results

The findings of this study on the relationship between the two texts indicate a very close bond between the Tazkirat al-Awliya and the Resale Qoshiriyyeh. The Tazkirat al-Awliya is influenced by the Resale Qoshiriyyeh both obviously and implicitly in transtextual aspects. Attar has deliberately engaged with the Resale Qoshiriyyeh in his depiction of sheikhs' lives and their sayings, to the point that portions of the Resale Qoshiriyyeh's text are included in the Tazkirat al-Awliya's without modification.

Despite this close connection, there is no mention of the *Resale Qoshiriyyeh* or its translator in the *Tazkirat al-Awliya*, and Imam Qushiriy's name, like that of other mystics, is only mentioned within the narratives of the Sufi sheikhs' stories. The *Tazkirat al-Awliya* demonstrates a metatextual bond with the *Resale Qoshiriyyeh*. A selection of anecdotes and sayings from the *Resale Qoshiriyyeh* are presented in an abridged manner in the former work, while the *Tazkirat al-Awliya* offers expanded explanations and interpretations alongside these accounts. The *Resale Qoshiriyyeh* and *Tazkirat al-Awliya* are part of the category of Sufi prose writings. Both works exhibit a simple language, and the translation of both the *Resale Qoshiriyyeh* and the *Tazkirat al-Awliya* displays significant elements of Khorasani text structures and characteristics of the Khorasani style. The internal and external paratexts of the *Tazkirat al-Awliya* demonstrate the connection of this work to the *Resale Qoshiriyyeh*. Both texts' introductions show a similar structure and content, and their subtitles indicate a resemblance in thematic aspects. Commentators of the *Tazkirat al-Awliya* have highlighted the influence of the former upon the latter and pointed out the link between the two manuscripts. In the hypertextual relationship between the *Tazkirat al-Awliya* and the *Resale Qoshiriyyeh*, stories and sayings of mystics undergo adaptation along with alterations in perspective, narrator, character, event, and setting. These changes may be coupled with increases or decreases in the number of words. In instances of sayings, the adaptation is associated with changes in the speaker.

5. Conclusion

The analysis of the relationship between the *Tazkirat al-Awliya* and the *Resale Qoshiriyyeh*, guided by Gérard Genette's theory of

transtextuality, revealed that all of Genette's transtextual relationships were present between these two texts. Amongst these relationships, Hypertextuality is observed to have had the most significant influence.

Keywords: Mystical Literature; Tazkirat al-Awliya; Resale Qoshiriyyeh; Transtextuality; Genette.

واکاوی تأثیرپذیری تذکره‌الاولیا از رساله قشیریه بر مبنای نظریه

«ترامنتیت» ژنت

زیبا اسماعیلی *

استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران.

چکیده

نظریه ترامنتیت رویکردی نوین در خوانش متون است که امکان بررسی ارتباط میان متنی متون را فراهم ساخته است. این پژوهش به روش تحلیل محتوای کیفی با هدف واکاوی تأثیرپذیری تذکره‌الاولیا از رساله قشیریه به بررسی روابط ترامنتی دو اثر مطابق نظریه ژنت پرداخته است. نتایج بررسی نشان داد تذکره‌الاولیا در تمام روابط ترامنتی با رساله قشیریه پیوند دارد. اقتباس حکایت زندگی مشایخ و اقوال ایشان در سه زمینه بیامنتیت، ترامنتیت و بیش‌منتیت قابل بررسی است. در بخش بیامنتیت تذکره‌الاولیا به صورت صریح و ضمنی از رساله قشیریه تأثیر گرفته است. قسمت‌هایی از متن رساله قشیریه در متن تذکره‌الاولیا بدون تغییر حضور دارد. ارتباط بیامنتی در بخش اقوال به صورت آشکاری قابل رؤیت است. در ارتباط ترامنتی میان دو متن، عطار متن رساله قشیریه را با شرح و تفسیر همراه می‌سازد. در حوزه بیش‌منتی دو متن ارتباط قابل توجهی دارند. عطار برخی حکایت‌های رساله قشیریه را با تغییر زاویه دید، تغییر راوی داستان، تغییر حادثه یا تغییر مکان اقتباس کرده که در بخش‌هایی با افزایش و کاهش لفظ همراه بوده است. در بخش اقوال ارتباط با تغییر گوینده سخن همراه است. هر دو کتاب در زیرمجموعه کتب نثر صوفیه قرار دارند و زبان هر دو اثر ساده است. مقدمه دو کتاب ساختاری شبیه به هم دارند و شارحان تذکره‌الاولیا به تأثیرپذیری این کتاب از رساله قشیریه اشاره کرده‌اند.

واژه‌های کلیدی: ادب عرفانی، تذکره‌الاولیا، رساله قشیریه، ترامنتیت، ژنت.

۱. مقدمه

رساله قشیریه یکی از مهم ترین منابع عرفان و تصوف اسلامی محسوب می شود. این کتاب علاوه بر شرح بسیاری از اصطلاحات رایج تصوف، زندگی نامه بسیاری از مشایخ را در خود جای داده، حاوی نکات بسیار دقیق و ظریف در عرفان اسلامی است. این اثر از زمان نگارش بر صوفیان و متفکران، تأثیر قابل ملاحظه ای گذاشته است. عطار نیشابوری در نگارش تذکرة الاولیا از آموزه های عرفانی رساله قشیریه بهره برده است و یکی از مهم ترین منابع مورد استفاده او بوده است. در کنار این منبع به منابع مهمی چون طبقات الصوفیه سلمی، حلیة الاولیا و طبقات الاصفیای ابونعیم اصفهانی، کشف المحجوب هجویری و شرح تعرف مستملی بخاری نیز توجه داشته است؛ با این حال رساله قشیریه در میان منابع عطار، جایگاه قابل توجهی دارد و اشتراکات بسیاری میان این دو اثر مشاهده می شود. بررسی بینامتنی رساله قشیریه و تذکرة الاولیا چگونگی تأثیرپذیری عطار از قشیری را هر چه بیشتر آشکار می کند. این بررسی به واکاوی اندیشه، تفکرات و رویکردهای دو نویسنده می انجامد و در خوانش صحیح تر این دو متن تأثیرگذار خواهد بود. از این رو، بررسی روابط رساله قشیریه و تذکرة الاولیا بر اساس نظریه ترامنتیت ژنت ضروری به نظر رسید.

پژوهش حاضر به روش تحلیل محتوای کیفی با هدف آگاهی از روابط ترامنتی رساله قشیریه و تذکرة الاولیا، احوالات و اقوال مشایخ را در دو اثر مورد بررسی قرار داد. جامعه آماری پژوهش ترجمه رساله قشیریه و قسمت نخست تذکرة الاولیا عطار است. در بخش دوم در ذکر احوالات بزرگانی چون ابوبکر شبلی و ابوعلی دقاق مشابیهت میان دو اثر بسیار است، اما به دلیل انتساب بخش دوم تذکرة الاولیا به نویسندگان متعدد در جامعه آماری پژوهش قرار نگرفته است.

پژوهش حاضر درصدد پاسخگویی به این پرسش است که تذکرة الاولیا در کدام بخش ها با ترجمه رساله قشیریه ارتباط ترامنتی برقرار می کند؟

۲. پیشینه پژوهش

پیش از این پژوهش هایی در مورد تذکرة الاولیا انجام گرفته است، اما هیچ یک از پژوهش ها به بررسی روابط تذکرة الاولیا و رساله قشیریه از منظر ترامنتیت ژنت نپرداخته اند. با این حال

پژوهش‌هایی نزدیک به موضوع، انجام شده که می‌توان به عنوان پیشینه پژوهش از آن‌ها یاد کرد.

سیده مریم روضاتیان و علی اصغر میرباقری فرد (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «جایگاه شرح تعرف در میان مآخذ تذکره‌الاولیا» به چگونگی بهره‌گیری عطار از «شرح تعرف» پرداخته‌اند. در کنار این موضوع، نمونه‌هایی از تأثیرپذیری عطار از کشف‌المحجوب و ترجمه رساله قشیریه نیز ارائه کرده‌اند تا جایگاه شرح تعرف در میان منابع عطار با وضوح بیشتری مشخص شود. در این مقاله به تأثیرپذیری تذکره‌الاولیا از رساله قشیریه به صورت محدود اشاره شده است.

سیده مریم روضاتیان و فاطمه طالبی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل گونه شناختی تذکره‌الاولیا عطار نیشابوری با توجه به مطالعات سرمتنیت» به بررسی گونه ادبی تذکره‌الاولیا پرداخته‌اند. ایشان پس از معرفی نثرهای تعلیمی و تبلیغی، تذکره‌الاولیا را در گروه نثرهای صوفیانه تعلیمی قرار داده‌اند که علاوه بر تعلیم اهداف تبلیغی را نیز دنبال می‌کند. بنابراین، تذکره‌الاولیا را نثری تعلیمی تبلیغی معرفی کرده‌اند.

فاطمه طالبی و سیده مریم روضاتیان (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی پیرامتن‌های غیرمؤلفی و بیرونی تذکره‌الاولیا» به معرفی عناصر پیرامونی متن تذکره‌الاولیا همچون مؤلفان، عناوین، مقدمه مؤلف، اطلاعات چاپ و نشر، طرح روی جلد، مصححان کتاب و... پرداخته‌اند.

زهره حاتم‌پور، عطا محمد رادمنش و محبوبه خراسانی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «فرامتن‌های تذکره‌الاولیا عطار بر مبنای نظریه ژرار ژنت» به بررسی نقد و تفسیرهای موجود در متن تذکره‌الاولیا پرداخته‌اند. پژوهشگران دو دسته فرامتن برای تذکره‌الاولیا قائل شده‌اند؛ فرامتن‌های درونی یا اظهار نظرهای تأییدی و فرامتن‌های بیرونی یا اظهار نظرهای نقادانه که در این بخش، قسمت‌های مربوط به حکایات و اقوال را بررسی کرده‌اند. پژوهشگران تأویل و تفسیرهای عطار را در حیطه فرامتن‌های درونی تذکره‌الاولیا قرار داده‌اند و سخنانی را که در تأیید یا انکار این کتاب بیان شده در جایگاه فرامتن‌های بیرونی بررسی کرده‌اند و موضوعاتی چون الحاقی دانستن بخش دوم، صحت و سقم مطالب،

ارزش و اعتبار محتوا و زبان تذکره/اولیا را در این بخش قرار داده‌اند. پژوهشگران فرامتن‌های تذکره/اولیا را به صورت عام بررسی کرده‌اند و به رابطه بینامتنی تذکره/اولیا و رساله قشیریه اشاره‌ای نکرده‌اند.

ابوالفضل کمالی‌راد (۱۳۹۸) «تأثیر ترجمه رساله قشیریه بر تذکره/اولیا عطار نیشابوری» را در پایان نامه خود مورد توجه قرار داده است و تأثیرپذیری تذکره/اولیا از رساله قشیریه را با تکیه بر دو تصحیح شفیع کدکنی و استعلامی از تذکره/اولیا بررسی کرده است. عطیه جعفری (۱۴۰۱) «تحلیل بینامتنی حکایات مشترک در تذکره/اولیا و ترجمه رساله قشیریه بر اساس مباحث دانش بلاغت» را مورد پژوهش قرار داده است. پژوهشگر در پایان‌نامه خود حکایات مشترک رساله قشیریه و تذکره/اولیا عطار را از منظر علم معانی، بیان و بدیع بررسی کرده است.

با جست‌وجوهای انجام شده، مشخص شد هیچ پژوهشی ارتباط تذکره/اولیا و رساله قشیریه را با نظریه «ترامنتیت» ژنت مورد بررسی قرار نداده است. کشف روابط میان دو متن رساله قشیریه و تذکره/اولیا با تکیه بر نظریه ترامنتیت ژنت هدف اصلی این پژوهش است.

۳. مبانی نظری

بینامنتیت یکی از مهم‌ترین مباحث حوزه نقد متن را عنوان می‌کند. به نظر می‌رسد این مبحث ریشه در آرا و تفکرات صورت‌گرایان دارد. نخستین بار شکلوفسکی^۱ پیوستگی آثار را مطرح کرد (ر. ک: ایوتادیه، ۱۳۷۸: ۳۵). سوسور^۲ نشانه‌زبانی را به کار گرفت و نشانه‌شناسی را به عنوان علم پژوهش نظام‌های دلالت معنایی مطرح نمود. او نسبت میان دال و مدلول را نسبتی نشانه‌شناسیک دانست (ر. ک: احمدی، ۱۳۸۵: ۱۲-۵).

رولان بارت^۳ نشانه را محصول پیوند دال و مدلول خواند. از نظر او «طبقه‌بندی دال‌ها چیزی نیست بجز پیدا کردن ساختی مناسب با نظام» (بارت، ۱۳۷۰: ۶۴) که برای کشف متن ضروری است؛ زیرا در نشانه‌شناسی با نظام‌های پیچیده و مرکبی سرو کار داریم که

1. Shklovsky, V.

2. Saussure, F.

3. Barthes, R.

انواع متفاوت و گوناگونی از موضوعات را شامل هستند (همان). از نظر او در دانش نشانه‌شناسی، نشانه‌ها به اعتبار نقشی که در متن به عهده دارند، متمایز می‌شوند (ر. ک: بارت، ۱۳۹۳: ۶۱). بنابراین، نشانه‌های زبانی در ارتباط با دیگر نشانه‌ها در چهارچوب نظام زبان قرار می‌گیرند و معنا را به مخاطب منتقل می‌سازند. خواننده اثر ادبی از ساختار ظاهری اثر متوجه روابط موجود آن اثر با دیگر آثار می‌شود. بر این اساس، اثر ادبی نیز نظامی متشکل از نشانه‌ها است که فهم آن نیازمند مقایسه اثر با آثار دیگر است؛ زیرا از نظر سوسور میان متن و گفتمان موجود در آن تفاوت وجود دارد. از نظر او «شرط درک هر گفتمان، آگاهی از گفتمان‌های هم‌سرخ آن است» (حق‌شناس، ۱۳۷۰: ۱۴). پس از او میخائیل باختین^۱ با اصطلاح «گفت‌وگوگرایی»^۲ ارتباط آثار گوناگون با یکدیگر را مطرح ساخت و زمینه پیدایش نظریه «بینامتنیت» را فراهم کرد.

ژولیا کریستوا^۳ در نشانه‌شناسی جدید دائماً گفتمان‌های علمی و منطقی را در چهارچوب‌های هنری و داستانی قرار داد به این ترتیب تمایز را محو کرد (Allen, 2011:34). کریستوا برای نخستین بار اصطلاح «بینامتنیت»^۴ را به کار برد. «مطابق نظر او هیچ متنی نیست که به طور غیرمستقیم از متون پیش از خود بهره نبرده باشد» (تدینی، ۱۳۸۸: ۲۹۸). بر اساس نظریه بینامتنیت «هر متنی بافت جدیدی از گفته‌ها و نوشته‌های پیشین است. رمزها، قواعد و الگوهای آهنگین، بخش‌هایی از زبان اجتماعی و غیره وارد متن می‌شوند و در آن دوباره توزیع می‌شوند؛ زیرا زبان همواره مقدم بر متن و حول آن است» (وبستر^۵، ۱۳۸۲: ۱۶۲). بر این اساس «هر متن در ارتباط با دیگر متون است که وجود می‌یابد. در حقیقت متون بیشتر مدیون دیگر متن‌ها هستند تا سازندگان» (چندلر^۶، ۱۳۸۶: ۲۸۳). بنابراین، هر اثر ادبی که به وجود می‌آید در ارتباط با متون و گفتمان‌های پیش از خود قرار دارد. از این رو، می‌توان گفت «هر اثر ادبی تنها جزئی از گفتمان‌های متقدمی است که هر متنی معنا و دلالت خود را از آن‌ها می‌گیرد» (یزدانجو، ۱۳۷۹: ۲۴۸).

-
1. Bakhtin, M.
 2. Dialogism
 3. Kristeva, J.
 4. Intertextuality
 5. Webster, R.
 6. Chandler, D.

نظریه پردازان بینامتنیت، روابط بینامتنی میان متون را به پیدا کردن شبکه روابط میان متن های مختلف، تفسیر کردن یک متن، کشف معنا یا معنای آن اطلاق کردند. ژنت^۱، ترامنتیت^۲ را مطرح کرد. از نظر ژنت «ترامنتیت در برگیرنده کلیه روابط یک متن با متن های دیگر است» (ر. ک: نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۸۶). او مجموعه ارتباطات یک متن با متنی دیگر را در پنج دسته قرار داد: بینامتنیت^۳ ارتباط میان آثار ادبی را بر اساس تأثیرپذیری مورد بررسی قرار می دهد. پیرامنتیت^۴ به مجموعه ای از عناصر متنی و غیرمتنی اشاره دارد که پیرامون یک متن قرار می گیرند و به نحوی به درک و تفسیر آن کمک می کنند. فرامنتیت^۵ روابط میان متون را بر اساس تحلیل، تفسیر یا تأویل بررسی می کند. سرمنتیت^۶ به بررسی پیوندهای ژانری و قالبی میان متون مختلف می پردازد و به تأثیرگذاری قالب ها و ژانرها در متون مختلف توجه می کند. بیش متنتیت^۷ پیوندهای متنی میان آثار ادبی را بر اساس تأثیرگذاری و اقتباس مورد توجه قرار می دهد (ر. ک: نامور مطلق، ۱۳۹۰: ۴۳۳).

«در بیشتر مطالعات کریستوایی به روابط میان دو متن در عرض یکدیگر پرداخته شده است، اما ترامنتیت ژنتی علاوه بر بررسی روابط هم عرض میان دو متن به روابط طولی نیز پرداخته است» (نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۸۶). این موضوع بینامتنیت کریستوایی را از ترامنتیت ژنتی تمایز می بخشد.

۴. بحث و بررسی

۴-۱. بینامتنیت

بینامتنیت نزد ژنت بر اساس رابطه هم حضوری است. او اشتراک دو یا چند متن را با حضور مؤثر یک متن در متنی دیگر تعریف می کند و اساس این رابطه را هم حضوری میان دو یا چند متن می نامد (Genette, 1997: 2). هر گاه بخشی از یک متن در متن دیگری حضور

1. Genette, G.
2. transtextuality
3. Intertextualit
4. Paratextualit
5. Metatextualit
6. Architextualit
7. Hypertextualit

داشته باشد، رابطه میان این دو رابطه بینامتنی محسوب می‌شود (ر. ک: نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۸۷). بینامتنیت به سه دسته تقسیم می‌شود: صریح، غیرصریح و ضمنی (همان: ۸۸).

۴-۱-۱. بینامتنیت صریح

بینامتنیت صریح حضور آشکار یک متن در متن دیگر است. «در این نوع بینامتنیت، مؤلف متن دوم در نظر ندارد مرجع متن خود؛ یعنی متن اول را پنهان کند. به همین سبب به نوعی می‌توان حضور متن دیگری را در آن مشاهده کرد» (نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۸۸).

«نقل قول» یکی از رایج‌ترین نمونه‌های بینامتنیت صریح محسوب می‌شود. در نقل قول حضور یک متن دیگر در متن را مشاهده می‌کنیم. «نقل قول را می‌توان به دو دسته بزرگ نقل قول با ارجاع و نقل قول بدون ارجاع تقسیم کرد» (همان).

عطار در مقدمه تذکرة الاولیا به اقتباس مطالب کتاب خود از منابع اصلی عرفان و تصوف اشاره می‌کند: «سخن ایشان بسیار بود، اگر همه جمع می‌کردم دراز می‌شد. التقاطی کرده آمد برای خویش و برای دیگران و دوستان» (عطار نیشابوری، ۱۳۹۸: ۴). به این ترتیب به گردآوری حکایت‌ها و سخنان مشایخ طریقت به روش التقاطی اشاره می‌کند و تفاوت نسخه‌های مختلف را بیان می‌نماید: «سخن بود که در یک کتاب نقل از شیخی بود و در کتاب دیگر نقل از شیخی دیگر به خلاف آن» (همان: ۵). بنابراین، قصد پنهان کردن آثار پیش‌متنی خود را ندارد. بر همین اساس این اقتباس‌ها را نمی‌توان بینامتنیت غیرصریح یا ضمنی دانست. با این حال این اقتباس‌ها را با ذکر منبع مشخص نمی‌سازد. بنابراین، در تذکرة الاولیا نامی از رساله قشیریه نیست و عطار با وجود نقل قول‌های مستقیم و غیرمستقیم از رساله قشیریه به طور صریح نامی از رساله قشیریه و مترجم آن نبرده است. در قسمت‌هایی از تذکرة الاولیا که از امام قشیری یاد شده، نام ایشان همچون سایر عرفا بیان شده است.

عطار در حکایت زندگی مشایخ و اقوال ایشان به طور آشکار به رساله قشیریه توجه داشته است؛ به طوری که در قسمت‌هایی از تذکرة الاولیا، حضور آشکار و بدون تغییر متن رساله قشیریه مشهود است. در برخی حکایت‌های مشترک در هر دو اثر، تنها تفاوت در نثر دو اثر و شیوه روایت است. به عنوان مثال، در رساله قشیریه حکایتی در مورد جنید ذکر شده که با اندک تفاوتی در تذکرة الاولیا نیز بیان شده است. در ترجمه رساله قشیریه آمده

است: «جعفر نصیر گوید جنید درمی فرا من داد که انجیر وزیری بخر. بخریدم و بیاوردم، چون روزه گشاد یکی برگرفت و اندر دهان نهاد و پس بیو کند و بگریست و گفت برگیر، از وی پرسیدم سبب آن، گفت هاتفی اندر دلم گوید شرم نداری که از بهر ما دست نداشته بودی از آن و باز سر آن شدی. و اندرین معنی گفته‌اند: شعر:

نون الهوان من الهوی مسروقه و صریح کل هوی صریح هوان
(قشیری، ۱۳۸۸: ۲۲۹)

در تذکرة‌الاولیا این حکایت بدون تغییر تکرار شده است.

جعفر نصر گوید: «جنید درمی به من داد که انجیر وزیری بخر. بخریدم. چون روزه بگشاد برگرفت و یکی در دهان نهاد، پس بیفکند و بگریست، گفت: بس. بردار گفتم چه بود؟ گفت: که هاتفی آواز داد که شرم نداری چیزی که برای ما حرام کردی بر خویش کنون باز بدان همی گردی؟ و این بیت گفت، شعر:

نون الهوان من الهوی مسروقه و صریح کل هوی صریح هوان
(عطار، ۱۳۹۸: ۴۴۱)

همسانی مضمون و کلام حتی استشهاد شعری در هر دو اثر مشهود است. تنها تفاوت دو متن در ذکر نام راوی حکایت است که در رساله قشیریه جعفر نصیر و تذکرة‌الاولیا جعفر نصر است که می‌تواند در اثر سهو یا دخالت کاتبان اتفاق افتاده باشد. همچنین دو متن در شیوه پردازش نثر تفاوت دارند. نثر رساله قشیریه به دلیل تقدم زمانی کهنه‌تر از نثر تذکرة‌الاولیا است و عبارت‌هایی چون «فرا من داد» و «بیو کند» نشانه‌های این کهنگی است که در نثر تذکرة‌الاولیا به عبارت‌های «به من داد» و «بیفکند» تبدیل شده، اما قسمت‌هایی از متن بدون تغییر، تکرار شده است.

در احوال بشر حافی و دیدن او به خواب پس از مرگ (ر.ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۳۳)،
(ر.ک: عطار، ۱۳۹۸: ۱۳۵)، در احوال جنید و به دکان رفتن او (ر.ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۵۲)/
(ر.ک: عطار، ۱۳۹۸: ۴۳۵)، در سخن گفتن ابوسعید خراز از ورع و گفتگو با عباس بن

المهتدی (ر.ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۱۷۳ و عطار، ۱۳۹۸: ۴۷۸)، در ماجرای جنگیدن حاتم اصم و نجات یافتن او (ر.ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۴۳ و عطار، ۱۳۸۸: ۳۰۲)، در حکایت گرفتار شدن ابوسعید خراز به فاقه در بادیه و توکل او (ر.ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۲۵۸ و عطار، ۱۳۹۸: ۴۷۷-۴۷۸)، در احوال ابراهیم ادهم و گفتگوی درخت اناری با او (ر.ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۶۵۷ و عطار، ۱۳۹۸: ۱۲۵) و گفت و گوی او با مردی در طواف کعبه (ر.ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۲۶ و عطار، ۱۳۹۸: ۱۲۱) بینامتنیت صریح قابل مشاهده است.

اقوال و سخنان عارفان از دیگر موارد همسانی و هم‌حضوری دو متن است. عطار در شرح زندگی عارفان، سخنان ایشان را نیز ذکر کرده است. برخی از این اقوال کلمه به کلمه با ترجمه رساله قشیریه اشتراک دارد و می‌توان حضور کامل و بدون تغییر متن رساله قشیریه را در تذکرة الاولیا یافت. اشتراک در ذکر اقوال بزرگانی چون ابراهیم ادهم، ذوالنون مصری، جنید بغدادی، بشر حافی و چند تن دیگر بیش از قسمت‌های دیگر کتاب مشهود است. می‌توان گفت عطار در نگارش زندگی‌نامه برخی از بزرگان به رساله قشیریه بیش از سایر آثار توجه داشته است، اما در ذکر برخی دیگر چون ابوسعید خراز و احمد خضرویه تعداد این اشتراک‌ها کمتر است. در برخی موارد همسانی در لفظ و مضمون به طور کامل مشاهده می‌شود که نشان‌دهنده توجه کامل عطار به رساله قشیریه است.

نمونه‌هایی از سخنان همانند

گوینده سخن	رساله قشیریه	تذکرة الاولیا
حسن بصری	«حسن گوید: مثقالی ذره از ورع بهتر از آن که هزار مثقال روزه و نماز» (قشیری، ۱۳۸۸: ۱۷۰)	«گفت: مثقال ذره ای از ورع، بهتر از صد هزار مثقال نماز و روزه» (عطار، ۱۳۹۸: ۴۲)
بشر حافی	«هرکه خواهد که طعم آزادی بچشد بگو سرّ پاک گردان با خدای خویش» (قشیری، ۱۳۸۸: ۳۴۴)	«گفت: هرکه خواهد که طعم آزادی را بچشد گو سرّ پاک گردان» (عطار، ۱۳۹۸: ۱۳۴)
بشر بن حارث	«گوید: اندر بخیل نگرستن، دل را سخت کند» (قشیری، ۱۳۸۸: ۴۰۸)	«گفت: در بخیل نگرستن دل را سخت کند.» (عطار، ۱۳۹۸: ۱۳۴)

در زمینه اقوال گاهی همسانی با تغییر یک یا دو کلمه همراه شده است. در این موارد اشتراک در لفظ بسیار زیاد و همسانی در مضمون به طور کامل مشهود است. نمونه‌هایی از این موارد در سخنان جنید (قشیری، ۱۳۸۸: ۲۲۶ و عطار، ۱۳۹۸: ۴۵۳)، ذوالنون (قشیری، ۱۳۸۸: ۱۶۲ و عطار، ۱۳۹۸: ۱۵۳)، ابراهیم ادهم (قشیری، ۱۳۸۸: ۴۵۵ و عطار، ۱۳۹۸: ۱۱۴)، در اقوال ابن عطا (قشیری، ۱۳۸۸: ۲۲۶ و عطار، ۱۳۹۸: ۵۲۰)، حسن بصری (قشیری، ۱۳۸۸: ۱۳۸۸ و عطار، ۱۳۹۸: ۴۳) و بشر بن حارث (قشیری، ۱۳۸۸: ۱۶۸ و عطار، ۱۳۹۸: ۱۳۴) وجود دارد.

۴-۱-۲. بینامتنیت ضمنی

در بینامتنیت ضمنی مؤلف دوم قصد پنهان کردن متن پیشین خود را ندارد و با اشارات ضمنی مرجع اصلی سخن را معرفی می‌کند. در واقع مؤلف «نشانه‌هایی را به کار می‌برد که با این نشانه‌ها می‌توان بینامتن را تشخیص داد و حتی مرجع آن را نیز شناخت، اما این عمل هیچ‌گاه به صورت صریح انجام نمی‌گیرد» (نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۸۹). در این موارد با اشارات ضمنی مرجع اثر معرفی می‌شود. کنایه‌ها، تلمیحات و اشارات از مهم‌ترین مصداق‌های این نوع بینامتنیت است. در این نوع بینامتنیت مخاطب با دانش و آگاهی خود از متن قبلی، متوجه ارتباط میان دو متن می‌شود (همان).

یکی از نمونه‌های این نوع بینامتنیت در داستان ابن عطا دیده می‌شود که در رساله قشیری به ذکر روایتی از پیامبر (ص) همراه شده است. قشیری پس از ذکر روایت، به شرح و توضیح روایت نیز پرداخته است:

«گویند ابن عطا یک روز پای دراز کرد در میان جماعت خویش و گفت ترک ادب در میان اهل ادب به ادب بود و این حکایت را دلیل آرد بر آن خبر که روایت کنند از پیغمبر، صلی الله علیه و سلم، که ابوبکر و عمر نزدیک او بودند پای دراز کرده بود عثمان درآمد پای برکشید و پوشید و گفت شرم دارم از مردی که فرشتگان آسمان از وی شرم دارند و این تنبیهی بود بدین حدیث که حشمت عثمان اگر چه بزرگ بود نزدیک او، صلی الله

علیه و سلم، حالتی که میان او و ابوبکر و عمر، رضی الله عنهما، بود صافی تر بود» (قشیری، ۱۳۸۸: ۴۸۳).

عطار حکایت را بیان کرده، اما به روایت پیامبر (ص) اشاره‌ای گذرا داشته و به توضیح مطلب نپرداخته است. بنابراین، وام‌گیری او از متن رساله قشیریه به صورت ضمنی آشکار است:

«نقل است که یک روز میان اصحاب پای دراز کرده بود. گفت: ترک ادب میان اهل ادب، ادب است. چنان‌که پیغامبر، صلی الله علیه و سلم، پای دراز کرده بود در پیش ابوبکر و عمر که با ایشان صافی تر بود. چون عثمان درآمد، پای بپوشید» (عطار، ۱۳۹۸: ۵۲۵).

۴-۲. فرامتنیت

فرامتنیت یکی از پنج گونه رابطه ترامتنی میان متون است که مبتنی بر نقد، تفسیر و تبیین متون است. از نظر ژنت، فرامتنیت «مناسباتی (معمولاً تفسیری و تأویلی) است که متنی را به متن دیگر وابسته می‌سازد، خواه از آن همچون مرجع یاد کند یا چنین نکند» (احمدی، ۱۳۸۵: ۳۲۰). در نگاه او فرامتنیت رابطه انتقادی یک متن با متن دیگر است؛ شرحی که یک متن را به متنی دیگر ربط می‌دهد. از این رو «هر گاه متن ۱ به نقد و تفسیر متن ۲ اقدام کند، رابطه آن‌ها رابطه‌ای فرامتنی خواهد بود؛ زیرا متن ۲ که به تفسیر و تشریح یا نقد می‌پردازد، نسبت به متن ۱ یک فرامتن محسوب می‌شود» (نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۹۳).

رابطه فرامتنی می‌تواند در تشریح متن پیشین باشد. رابطه فرامتنی تذکره‌الاولیا با رساله قشیریه از این نوع است. عطار در تذکره‌الاولیا به صورت مستقیم به نقد و تفسیر اندیشه‌های امام قشیری یا سایر منابعی که به آن‌ها مراجعه کرده، نمی‌پردازد، اما در قسمت‌هایی حکایت مشایخ و اقوال ایشان را با افزودن شرح و تفصیل بیان می‌کند و به نظر می‌رسد این عمل به نوعی تفسیر متن پیشین است. بنابراین، رابطه فرامتنی تذکره‌الاولیا با رساله قشیریه از نوع تفسیری است.

در رساله قشیریه دو بار از نامه نوشتن یحیی بن معاذ به بایزید بسطامی سخن رفته است:

«گویند یحیی بن معاذ رازی نامه نیست به بویزید بسطامی که این جا کس هست که اگر یک قدح بخورد هرگز تشنه نشود. بویزید جواب بازنبشت که عجب بماندم از ضعفی حال که این جا کس هست که اگر دریاهاى عالم بیاشامد سیر نشود و نیز زیادت نخواهد» (قشیری، ۱۳۸۸: ۱۱۵).

در قسمت دیگری از این کتاب این حکایت با بیانی دیگر تکرار شده است (همان، ۵۶۶). به نظر می‌رسد تکرار این حکایت در رساله قشیریه نشان‌دهنده اهمیت این موضوع و بیان‌کننده توجه قشیری به این مسأله است. عطار این روایت را از بیان نامه‌نگاری ساده بین این دو شیخ بزرگ آغاز کرده، اما در ادامه صورت داستانی به آن بخشیده، مکاتبه را به ملاقات این دو و بیان مرتبه‌ی عرفانی این دو تن کشانده است (ر.ک: عطار، ۱۳۹۸: ۱۶۸-۱۶۹).

در رساله قشیریه از مرتبه عرفانی دو عارف بزرگ سخن رفته است؛ دو عارف با احوالات عرفانی متفاوت. عطار با اضافه کردن داستان دیدار و گفت‌وگو میان این دو عارف به تفسیر و تشریح احوالات عرفانی این دو شخص پرداخته است. در نیمه داستان به صراحت می‌گوید «یحیی معاذ مبتدی و بایزید منتهی بود. یحیی به مرتبه عرفانی بایزید نمی‌رسید» و با این توضیح به طور آشکار جایگاه این دو عارف را بیان می‌کند. در پایان دیدار از زبان بایزید خطاب به یحیی معاذ، جمله پایانی نامه را شرح می‌دهد:

«اگر صفوت آدم و قدس جبرئیل و خلّت ابراهیم و شوق موسی و طهارت عیسی و محبت محمد، صلوات الله علیه و علیهم اجمعین، به تو دهند زینهار که راضی نشوی و ماورای آن طلب کن که ماورای آن کارهاست. صاحب همت باش و به هیچ فرو میا که به هر چه فرو آیی بدان محجوب شوی» (همان).

یعنی هر درجه‌ای که به من می‌دهند درجه بالاتر می‌خواهم و برای دریافت آن مشتاقم. پس ای یحیی تو هم به یک قدحی که تو را نوشانده‌اند راضی مشو و همواره درجات بالاتر طلب کن.

حکایتی در مورد ابراهیم ادهم در رساله قشیریه ذکر شده است:

«ابراهیم ادهم گوید اندر مسلمانی شاد نشدم هرگز، مگر سه بار، یک بار اندر کشتی بودم مردی مسخره در آنجا بود و می‌گفت به ترکستان گبران را چنین گرفتمی و موی سرم بگرفت و بجنابید من شاد شدم از آنکه اندر کشتی هیچ کس نبود به چشم او حقیرتر از من و دیگر بیمار بودم در مسجدی، مؤذن درآمد و گفت بیرون شو، من طاقت نداشتم، پای من بگرفت و بیرون کشید، سدیگر به شام بودم، پوستینی داشتم اندرو نگریستم موی از جنبه باز ندانستم از بس که بودند، بدان نیز شاد شدم. و هم از وی حکایت کنند که به هیچ چیز چنان شاد نشدم که روزی نشسته بودم. کسی پیامد و بر من شاشید» (قشیری، ۱۳۸۸: ۲۲۳).

در قسمت دیگر کتاب، همین حکایت با بیانی دیگر تکرار شده است (همان، ۳۹۳). طبق حکایتی که ابوالقاسم قشیری از ابراهیم ادهم ذکر می‌کند، این نتیجه حاصل می‌شود که ابراهیم ادهم به خاطر تحقیر شدن از جانب دیگران شاد شده است. بنابراین، این برداشت ممکن است در ذهن مخاطب تأثیر سوء بگذارد. گویا عطار متوجه این حواشی بوده است به همین سبب هنگام نقل حکایت تلاش می‌کند با افزودن حاشیه‌هایی به بخش‌های مهم حکایت، ابهامات و سوء تعبیرهای احتمالی را کاهش دهد (ر. ک: عطار، ۱۳۹۸: ۱۱۹-۱۱۸). در رساله قشیریه می‌گوید «از ضعف نمی‌توانستم از مسجد خارج شوم و مؤذن پام را گرفت و بیرون کشید». برای خواننده معلوم نمی‌شود که چرا ابراهیم ادهم از این اتفاق شاد شده است، اما هنگام خواندن روایت تذکره/الاولیا، عطار این ابهام را برطرف می‌کند و می‌گوید:

«پایم را گرفتند و کشیدند و مسجد سه پایه بود سرم به هر پایه که می‌رسید می‌شکست در هر پایه سرّ اقلیمی بر من کشف می‌شد با خود گفتم چه می‌شد اگر پایه مسجد بیشتر بود تا دولت من بیشتر می‌شد» (همان).

پس عطار توضیح می‌دهد که سبب شادی، کشف اسرار در دل او بوده است نه صرفاً شکستن سر یا خوار شدن نفس. همچنین زمانی که پوستین پر از شپش ادهم را یاد می‌کند این پوستین را در تقابل با جامه‌های فاخر دوران حکومت او قرار می‌دهد و بدین ترتیب دلیلی و توجیهی برای شاد بودن ابراهیم ادهم به خواننده ارائه می‌کند. در حالی که خواننده رساله قشیریه با این تفسیرها و توضیحات مواجه نیست.

در ذکر تحول روحی ابراهیم ادهم (ر. ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۲۵ و عطار، ۱۳۹۸: ۱۰۸) و در ذکر حکایتی از دوران کودکی جنید (ر. ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۲۶۴ و عطار، ۱۳۹۸: ۴۳۵) نیز شاهد ارتباط فرامتنی از نوع تفسیری هستیم.

در زمینه اقوال مشایخ نیز گاهی ارتباط میان دو متن از نوع تفسیری و توضیحی است؛ به گونه‌ای که متن دوم در صدد تفسیر و توضیح متن اول است. در رساله قشیریه اقوالی از برخی بزرگان تصوف نقل شده که عطار این اقوال را از زبان همان شخص بیان کرده است، اما قول ذکر شده در رساله قشیریه مختصر است و عطار قول را با معنی یا شرح همراه ساخته است.

از ابوسعید خراز در رساله قشیریه نقل شده است: «ابوسعید خراز گوید توکل اضطرابی بود بی سکون و سکون بود بی اضطراب» (قشیری، ۱۳۸۸: ۲۵۰). عطار این سخن را به صورت کامل از رساله قشیریه وام گرفته، اما معنی جمله را به متن اضافه کرده است:

«گفت: توکل اضطرابی بود بی سکون و سکونی بود بی اضطراب. معنی آن است که صاحب توکل باید که چنان مضطرب بود در درد نیافت که هرگز سکونت نبود، یا چنان ساکن بود در قرب یافت که هرگز حرکت نبود» (عطار، ۱۳۹۸: ۴۸۰).

۴-۳. سرمتنیت

یکی از انواع روابط ترامتنی که ژنت به آن پرداخت، سرمتنیت است که رابطه یک متن با گونه و ژانر خود را بررسی می‌کند. «سرمتنیت به روابط یک اثر با گونه‌ای که به آن تعلق دارد، می‌پردازد. با گذر زمان گونه‌های ادبی و هنری دستخوش دگرگونی‌های اساسی شده‌اند، اما این ارتباط میان یک اثر و یک گونه همواره تصور شدنی است» (نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۹۵). بررسی روابط یک اثر با گونه و ژانری که به آن تعلق دارد، یکی دیگر از تفاوت‌های بینامتنیت کریستوایی و ترامتنیت ژنتی است. تبیین رابطه سرمتنی می‌تواند به بررسی روابط میان آثار متعلق به یک گونه خاص بسیار کمک کند (همان).

رساله قشیریه کتابی تعلیمی در شرح اصطلاحات عرفانی است که با ذکر شرح حال زندگی مشایخ صوفیه و اقوال ایشان همراه است. بنابراین، در زیرمجموعه شرح اصول و مبانی تصوف قرار گرفته و از کتب تعلیمی مبادی تصوف محسوب می‌شود.

تذکره/اولیا تذکره مشایخ تصوف است که به نگارش زندگی‌نامه و شرح حال مشایخ تصوف اختصاص دارد. در زیرمجموعه تذکره‌های عمومی صوفیانه قرار دارد و از کتب تذکره محسوب می‌شود.

زندگی‌نامه مشایخ تصوف و ذکر سخنان ایشان در شرح اصطلاحات عرفانی، فصل مشترک دو کتاب محسوب می‌شود. ذکر کرامات اولیا و بیان خرق عادت‌های عارفان از دیگر ویژگی‌های مشترک هر دو کتاب است. عطار تلاش کرده است حکایت‌های حاوی کرامات عارفان را با ویژگی‌های زبانی خود منطبق سازد.

هر دو کتاب در زیرمجموعه کتب نثر صوفیه قرار دارند. رساله قشیریه در قرن پنجم و تذکره/اولیا در قرن هفتم، تألیف شده است. هر دو کتاب ترجمه رساله قشیریه و تذکره/اولیا متأثر از سبک خراسانی‌اند. بنابراین، ویژگی‌های سبک خراسانی در هر دو اثر مشهود است. زبان هر دو اثر ساده است؛ زیرا مردم عامه مخاطب اثر هستند. زبان عطار آمیخته با ظرافت‌های ادبی بیشتری است و نثر روان و پخته‌تری دارد که می‌توان آن را به استعداد او در به کارگیری شیوه‌های زبانی و شگردهای بلاغی مرتبط دانست. ایجاز، کاربرد عبارت‌ها و جمله‌های کوتاه، شکل قدیم حروف اضافه چون کاربرد «اندر» به جای «در»،

کاربرد «همی» استمراری به جای «می» و کاربرد کلمات کهن در ترجمه رساله قشیریه بیشتر از تذکره/لاولیا مشاهده می‌شود.

۴-۴. پیرامتنیت

عناصر پیرامنتی پوشش متن هستند که آن را به طور مستقیم یا غیرمستقیم دربر گرفته‌اند. ژنت این متون و واحدهای زبانی را «پیرامتن» نامیده است و آن‌ها را آستانه‌ای برای ورود به جهان متن دانسته است. او این پیرامتن‌ها را به دو دسته درونی و بیرونی تقسیم می‌کند (Genette, 2009: 5). پیرامتن‌های درونی به طور مستقیم با متن اصلی پیوسته است و توضیحاتی در مورد متن ارائه می‌دهد. مواردی چون عنوان، عنوان دوم، عنوان فرعی، تقدیم نامه، مقدمه، پی‌نوشت در ذیل پیرامتن‌های درونی قابل بررسی هستند (نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۹۱). پیرامتن‌های بیرونی با متن اصلی ارتباط ناپیوسته و غیرمستقیم دارند و موارد مربوط به تبلیغ یا نقد متن را شامل می‌شود. برخی از این پیرامتن‌ها توسط مؤلف و ناشر پدید می‌آید و برخی توسط اشخاصی چون گزارشگران، منتقدان و مؤلفان دیگر انجام می‌شود (همان، ۹۲).

۴-۴-۱. پیرامتن‌های درونی

هر دو نویسنده، کتاب را با حمد و ستایش پروردگار و مدح و ثنای پیامبر اکرم (ص) آغاز کرده‌اند. در ادامه هر دو نویسنده با تحسین اولیاء خدا و مشایخ طریقت سخن خود را ادامه داده، دلایل نگارش کتاب را ذکر نموده‌اند. قشیری دلیل نگارش کتاب را آشکار شدن سستی و فترت در طریقت می‌داند: «اندر طریقت فترت پیدا آمد لا بلکه مندرس گشت به حقیقت و پیران کی این طریقت را دانستند برفتند و اندکی اند برنایان که به سیرت و طریقت ایشان اقتدا کنند» (قشیری، ۱۳۸۸: ۱۱).

عطار دلیل نگارش تذکره/لاولیا را علاقه خود به مطالعه احوال مشایخ و تمایل افراد به دانستن احوال و سخنان مشایخ می‌نویسد: «جماعتی را از دوستان، حفظهم الله، رغبتی تمام می‌دیدم به سخن این قوم و مرا میلی عظیم بود به مطالعه حال ایشان» (عطار، ۱۳۹۸: ۴). همچنین عطار باقی گذاشتن یادگاری از خود را دلیل دیگر نگارش کتاب معرفی می‌کند:

«دیگر باعث آن بود تا از من یادگاری ماند تا هر که بخواند ازینجا گشایشی یابد، مرا به دعای خیر یاد دارد و بود که به سبب گشایش او مرا در خاک گشایشی دهند» (همان، ۵). عنوان فرعی تذکره‌الاولیا همچون «ذکر مالک دینار» یا «ذکر بشر حافی» با عنوان باب دوم رساله قشیریه «در ذکر مشایخ این طریقه» مشابهت معنایی دارد. همچنین عناوین دیگر رساله قشیریه چون «در احوال این طایفه وقت بیرون شدن از دنیا»، «در نگاه داشت دل مشایخ و بگذاشتن خلاف ایشان»، «در اثبات کرامات اولیا»، «آنچه در خواب بدین قوم نمایند» و «در وصیت مریدان» نشان‌دهنده ارتباط و مشابهت دو متن در ذکر احوالات عارفان است.

۴-۴-۲. پیرامتن‌های بیرونی

استعلامی در مقدمه تذکره‌الاولیا، رساله قشیریه را یکی از جامع‌ترین منابع عرفان و تصوف معرفی می‌کند که مورد توجه عطار بوده است. «بی‌گمان ترجمه فارسی آن و به احتمال زیاد اصل عربی آن نیز در دست عطار بوده و بخش قابل توجهی از حالات و سخنان عارفان، خاصه از ترجمه فارسی این کتاب در تذکره نقل شده است» (استعلامی، ۱۳۸۶: ۳۰).

شفیعی کدکنی در مقدمه تذکره‌الاولیا منابع اصلی عطار را در نگارش کتاب نام می‌برد. او رساله قشیریه را یکی از مهم‌ترین منابع عطار در تدوین تذکره‌الاولیا به شمار می‌آورد و معتقد است عطار هم به متن عربی کتاب و هم به ترجمه‌ای که ابوعلی بن احمد عثمانی در همان قرن پنجم فراهم کرده، توجه داشته است: «میان تذکره‌الاولیا و این ترجمه مشترکاتی وجود دارد و قراین تاریخی آن‌ها را مورد تأیید قرار می‌دهد، از جمله مسأله دیدار محمد بن مبارک صوری (متوفی ۲۱۵) با ابراهیم ادهم (متوفی ۱۶۱) که در متون دیگر از قبیل حلیه‌الاولیا ظاهراً دیده نشده است. عبارات تذکره در مواردی، طبق النعل بالنعل، رونویسی از ترجمه رساله قشیریه است» (شفیعی کدکنی، ۱۳۹۸: ۳۵).

۴-۵. بیش‌متنیت

بیش‌متنیت همچون بینامتنیت روابط میان دو اثر ادبی را بررسی می‌کند، اما این رابطه برخلاف بینامتنیت بر اساس هم‌حضور نیست، بلکه بر اساس برگرفتنی است. «در بیش‌متنیت تأثیر یک متن بر متن دیگر مورد بررسی قرار می‌گیرد و نه حضور آن» (نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۹۵). بیش‌متن از پیش‌متن بهره می‌گیرد و بر اساس آن ایجاد می‌شود، اما متن ایجاد شده با متن پیشین رابطه‌ای غیر هم‌حضور و غیر تفسیری دارد. در ارتباط بیش‌متنی روابطی که یک متن با متن‌های پیش از خود دارد به دو دسته کلی قابل تقسیم است: همان‌گونگی (تقلید) - تراگونگی (دگرگونی و تغییر) (همان: ۹۵-۹۶).

۴-۵-۱. همان‌گونگی (تقلید)

«یکی از دو رابطه مهم میان بیش‌متن و پیش‌متن همان‌گونگی یا تقلید است. در تقلید نیت مؤلف پیش‌متن، حفظ متن نخست در وضعیت جدید است» (نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۱۲۹). در بیش‌متنیت تغییرات ایجاد شده، اندک است و تلاش نویسنده بر این است تا متن اقتباس شده را در وضعیتی جدید قرار دهد. در بیشتر حکایت‌های تذکره‌الاولیا و رساله قشیریه همان‌گونگی قابل مشاهده است.

در حکایت مزدوری ابراهیم ادهم و نفقه آن برای یارانش (ر. ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۵۰۶ و عطار، ۱۳۹۸: ۱۱۷) و در حکایت شیخ احمد خضریه با غریمان او در هنگام نزع (ر. ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۴۵ و عطار، ۱۳۹۸: ۳۶۲) اقتباس تقلیدی قابل مشاهده است. در این حکایت‌های مشترک، تنها تفاوت در نثر دو اثر و شیوه‌ی روایت است و عناصری چون زاویه دید، حادثه، شخصیت، مکان و درون‌مایه یکسان هستند.

۴-۵-۲. تراگونگی (تغییر)

در تراگونگی بیش‌متن حاصل دگرگونی‌های اساسی پیش‌متن است که هدف آن تغییر یک متن برای ایجاد و خلق متن دیگر بوده است. در دیگرگونگی پیش‌متن تغییر و دگرگونی می‌یابد. دیگرگونگی در انواعی چون ترجمه، شعرسازی، نثرسازی، دگرگون‌سازی وزن و دگرگون‌سازی سبک بررسی می‌شود. در نثرسازی پیش‌متن از شعر به نثر تبدیل می‌شود (Genette, 1997: 215). در دگرگون‌سازی وزن، وزن شعر تغییر

می‌کند و در دگرگون‌سازی سبک، تغییرات سبکی ایجاد شده، نوعی بازنویسی ایجاد می‌شود (همان: ۲۲۶). بیشترین اقتباس عطار از رساله قشیره در زیرمجموعه دگرگون‌سازی سبکی و بازنویسی حکایت‌ها قابل بررسی است.

ژنت تغییرات بیش‌متنی را «با توجه به ملاک اندازه و مقایسه حجم بیش‌متن و پیش‌متن به دو دسته کلی تقلیلی و گسترشی یا به عبارت دیگر قبضی و بسطی یا همچنین کوچک‌سازی و بزرگ‌سازی تقسیم می‌کند» (نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۹۶-۹۷). بنابراین، از دیدگاه کمی به کاهشی و افزایشی تقسیم می‌شود. ژنت تغییرات بیش‌متنی را تنها منحصر به این موارد نمی‌داند، بلکه به تقسیم‌بندی سبکی نیز می‌پردازد. از نظر او «بخش مهم این تراگونگی‌ها در حوزه محتوا صورت می‌گیرند؛ زیرا تغییرات اعمال شده در بیش‌متن نسبت به پیش‌متن می‌تواند در مورد نقطه دید در روایت، تغییر ملیت، جنسیت، سن، زبان و بسیاری از انواع تغییرات صورت پذیرد» (همان: ۹۶-۹۷). این موارد از دیدگاه محتوایی با عنوان جابه‌جایی (جانشینی) قابل بررسی است.

۴-۲-۵-۱. جابه‌جایی (جانشینی)

تراگونگی‌هایی که در حوزه محتوا صورت می‌گیرد، تغییراتی همچون تبدیل شعر به نثر یا نثر به شعر، تغییر زاویه دید روایت، تغییر شخصیت داستان، تغییر مکان، تغییر زمان و... در این زمینه قابل بررسی است.

عطار حکایت‌هایی از رساله قشیره را در تذکرةالاوليا با زاویه دید و راوی متفاوت نقل کرده است. عطار راوی نام برده در رساله قشیره را تغییر داده، ماجرا را به شخص دیگری منسوب می‌کند. مشخص نیست که تغییرات به وجود آمده از تصرفات عطار است یا تحت تأثیر منابع دیگری که در اختیار او بوده، ایجاد شده است، اما این تغییرات در ذکر ماجراهای مربوط به عارفان و نیز در ذکر اقوال و سخنان ایشان قابل مشاهده است.

در رساله قشیره حکایتی از زبان ذوالنون نقل می‌شود در این حکایت ذوالنون شاهد و راوی کرامت یکی از درویشان، مبنی بر گوهر به دهان گرفتن ماهیان و جمع شدن افراد پیرامون کشتی است. بنابراین، زاویه دید سوم شخص به کار رفته است (ر. ک: قشیره، ۱۳۸۸: ۶۵۵). عطار ذوالنون را صاحب این کرامت معرفی می‌کند. بنابراین، حکایت را از

زبان ذوالنون به صورت اول شخص بیان کرده است و وجه تسمیه او به ذوالنون را هم همین کرامت او می‌داند (ر. ک: عطار، ۱۳۹۸: ۱۴۱).

در بیش متن شخصیت اصلی داستان تغییر کرده و راوی پیش‌متن، جایگزین شخصیت اصلی شده است. از این رو، زاویه دید نیز به اول شخص تغییر کرده است، اما حادثه، مکان و درون مایه بدون تغییر در بیش متن قرار گرفته‌اند.

در برخی بخش‌ها همچون حکایت ۳۰ سال نخندیدن فضیل عیاض (ر. ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۲۸ و عطار، ۱۳۹۸: ۱۰۳) راوی حکایت در رساله قشیریه ابوعلی رازی است که هم صحبت فضیل است، اما عطار روایت را با جمله «نقل است» بدون ذکر نام راوی بیان می‌کند.

تغییر راوی در مورد اقوال منسوب به بزرگان تصوف نیز اتفاق افتاده است. در رساله قشیریه اقوالی از زبان بزرگان تصوف بیان شده، اما عطار این اقوال را به افراد دیگری منسوب دانسته است. برای این تفاوت انتساب، دو احتمال می‌توان در نظر گرفت؛ نخست اینکه عطار در انتساب قول به آن فرد به آثار و متون دیگر نظر داشته است که در اصل انتساب قول به فرد مورد نظر با رساله قشیریه تفاوت داشته‌اند. احتمال دوم آن است که چنین قولی با اندکی کم و زیاد از زبان هر دو بزرگ نقل قول شده یا یکی از این بزرگان از شیخ پیش از خود متأثر بوده است.

در رساله قشیریه سخنی به ذوالنون منسوب شده است: «مردی ذوالنون مصری را پرسید که عزلت کی درست آید مرا؟ گفت آن گاه که از نفس خویش عزلت گیری» (قشیری، ۱۳۸۸: ۱۵۸).

عطار این قول را به جنید منسوب می‌کند و علاوه بر تغییر راوی، کلام را افزایش می‌دهد: «گفتند تنها بودن کی درست گردد؟ گفت: وقتی که از نفس خویش عزلت گیری و آنچه تو را دی نوشته‌اند امروز درس تو شود» (عطار، ۱۳۹۸: ۴۶۴).

۴-۲-۵-۲. افزایش

در قسمت‌هایی تغییرات بیش‌متنی علاوه بر تغییر راوی، افزایش لفظ را نیز به همراه دارد. مؤلف رساله قشیریه ماجرای گفت‌وگویی میان حاتم اصم و یک فرد دیگر را در باب توکل از زبان احمد خضرویه بیان می‌کند (قشیری، ۱۳۸۸: ۲۴۷). در این داستان راوی

احمد خسرویه است و شخصیت‌های اصلی داستان، شخص ناشناس و حاتم اصم است، اما گوینده اقوال مربوط به توکل شخص ناشناس و شنونده سخنان حاتم اصم است.

عطار از احمد خسرویه ذکری به میان نمی‌آورد و حکایت او با زاویه دید سوم شخص روایت می‌شود. شخصیت‌های اصلی داستان حاتم اصم و شخص ناشناس است، اما گوینده اقوال مربوط به مبحث توکل، حاتم اصم است که نشان‌دهنده توجه عطار به بالا بردن جایگاه حاتم اصم است. علاوه بر این، گفت‌وگویی که عطار نقل می‌کند بسیار طولانی‌تر از بحث رساله قشیریه است و به نظر می‌رسد این تغییرات از تصرفات عطار باشد برای افزایش جذابیت اثر و ایجاد شکل داستانی برای آن. بنابراین علاوه بر تغییر راوی افزایش لفظ نیز از تغییرات صورت پذیرفته است. حادثه، مکان و درونمایه بدون تغییر در بیش‌متن حضور دارند (ر. ک: عطار، ۱۳۹۸: ۳۰۲-۳۰۱).

در رساله قشیریه در احوال ابوسعید خراز و گفت‌وگوی او با ابلیس در خواب حکایتی بیان شده است (ر. ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۷۲۰). عطار این حکایت را اقتباس (ر. ک: عطار، ۱۳۹۸: ۴۷۶) و در قسمت نخست، راوی را حذف کرده و نقل قول را بدون ذکر نام ابوسعید خراز با فعل «گفت» آغاز کرده است. این مسأله به ساختار دو اثر بازمی‌گردد.

قشیری سخنان و احوال عرفا را به صورت پراکنده نقل کرده است؛ بنابراین، نیاز به ذکر راوی و گوینده سخن دارد. در حالی که عطار احوال و سخنان هر یک از مشایخ را ذیل زندگی‌نامه همان شخص ذکر کرده و از این رو، ذکر گوینده سخن ضروری نیست. جمله «مرا گفت» را با «هاتفی آواز داد» جایگزین کرده که متأثر از متن عربی رساله قشیریه «فقیل لی» بوده است. بنابراین، معلوم می‌شود که عطار از متن فارسی و عربی همراه با هم بهره گرفته است. در ادامه پس از جمله «از نوری ترسد که در دل باشد» متن را افزایش داده است. حادثه، شخصیت‌ها، مکان و درون‌مایه تغییر نکرده‌اند.

در حکایت ذوالنون مصری و حرکت تخت در خانه (ر. ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۶۶۳ و عطار، ۱۳۹۸: ۱۴۳) در ماجرای احمد بن محمد السملی نزد ذوالنون مصری (ر. ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۶۵۲ و عطار، ۱۳۹۸: ۱۴۵)، در احوال ابوسعید خراز و دیدار با پیامبر (ص) در خواب (ر. ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۵۷۱ و عطار، ۱۳۹۸: ۴۷۶)، در حکایت حاتم اصم و دلیل شهرت او به اصم (ر. ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۴۲ و عطار، ۱۳۹۸: ۳۰۰) و در احوال ابوسعید خراز و

دیدار و گفت‌وگوی او با ابلیس در خواب (ر. ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۷۲۰ و عطار، ۱۳۹۸: ۴۷۶) اقتباس همراه با افزایش لفظ مشاهده می‌شود. در این حکایت‌ها راوی، حادثه، شخصیت‌ها، مکان و درون‌مایه تغییری نکرده است، اما در بیش‌متن لفظ افزایش یافته تا ابهام داستان پیش‌متن برطرف شود.

۴-۲-۵-۳. کاهش

در قسمت‌هایی تغییرات بیش‌متنی در کنار تغییر راوی، کاهش متن را به همراه دارد. در رساله قشیریه ماجرای از زبان ابوالقاسم مردان نهاوندی در مورد ابوسعید خراز نقل می‌شود. راوی ابوالقاسم مردان نهاوندی و شخصیت‌های داستان ابوالقاسم مردان نهاوندی، ابوبکر وراق، ابوسعید خراز و جوانی نیکوروی هستند. گفت‌وگو میان ابوسعید خراز و جوانی نیکوروی اتفاق می‌افتد. متن گفت‌وگو به نوعی مرتبه عرفانی ابوسعید خراز را مورد سؤال قرار می‌دهد (ر. ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۶۶۵).

عطار حکایت را از زبان ابوسعید خراز بدون ذکر نام او با فعل «گفت» آغاز می‌کند و راوی را تغییر می‌دهد. علاوه بر تغییر راوی، لفظ را نیز کاهش می‌دهد. در قسمت پایانی، جمله «راه خاص بیا تا ببینی و بر سر آب رفت تا از چشم ما غایب شد» را حذف می‌کند تا پایین‌تر بودن مرتبه عرفانی ابوسعید خراز از جوان نیکوروی را نشان ندهد (ر. ک: عطار، ۱۳۹۸: ۴۷۸). در این حکایت راوی و شخصیت‌ها تغییر کرده، اما حادثه، مکان و درون‌مایه بدون تغییر تکرار شده است.

در رساله قشیریه گفت‌وگویی میان حسن بصری و غلامی از خاندان امیرالمومنین (ع) نقل شده است. زاویه دید سوم شخص است. شخصیت‌های داستان حسن بصری و غلام است و گفت‌وگو میان این دو شخصیت اتفاق می‌افتد. گوینده اقوال غلام است و حسن بصری در برابر او متعجب می‌شود (ر. ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۱۷۰).

عطار با زاویه دید سوم شخص با عبارت «سؤال کردند» روایت را مطرح می‌کند، اما شخصیت‌های داستانی را حذف می‌کند و حسن بصری را گوینده سخنان معرفی می‌کند. در این حکایت حادثه؛ یعنی سخنرانی غلام و مکان؛ یعنی کعبه حذف می‌شود. عطار با تغییر روایت و کاهش لفظ تلاش می‌کند پایین‌تر بودن مرتبه عرفانی حسن بصری در برابر غلامی از خانواده امیرالمومنین (ع) آشکار نشود (ر. ک: عطار، ۱۳۹۸: ۳۲). بنابراین، راوی،

حادثه و مکان تغییر کرده است.

در بخش‌هایی از دو اثر اقتباس با کاهش لفظ و حذف قسمتی از کلام همراه است. در این موارد عطار قسمتی از حکایت رساله قشیریه را حذف کرده است، اما زاویه دید، حادثه، مکان و درونمایه بدون تغییر حضور دارند.

یکی از نمونه‌های این نوع اقتباس در زندگی شیخ عبدالله مغربی مشاهده می‌شود. در رساله قشیریه به سفر کردن دائمی او همراه با یارانش حتی هنگام شب اشاره شده است (ر. ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۴۹۱). عطار این حکایت را با حذف بخش پایانی؛ یعنی قسمت مربوط به راه پیمودن در شب، بیان کرده است. به نظر می‌رسد عطار متوجه اهمیت جملات پایانی متن مبنی بر دلالت آن بر کرامت شیخ مبنی بر «قدرت دید در تاریکی شب» نبوده و به همین سبب جملات قسمت پایانی حکایت را حذف کرده است (ر. ک: عطار، ۱۳۹۸: ۶۰۷).

در ماجرای گفت‌وگوی بشر حافی با گروهی در سفر به حج (ر. ک: قشیری، ۱۳۸۸: ۲۵۷ و عطار، ۱۳۹۸: ۱۳۲) اقتباس همراه با کاهش لفظ مشاهده می‌شود. به نظر می‌رسد قصد عطار از کاهش لفظ، حذف بخش‌های اضافی و ایجاد ایجاز و روانی در کلام بوده است.

۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

رساله قشیریه و تذکره‌الاولیا دو متن برجسته در ادبیات عرفانی محسوب می‌شوند. عطار در تألیف تذکره‌الاولیا کوشیده است با جمع‌آوری حکایت‌ها و اقوال مشایخ از منابع مهم تصوف، تذکره‌ای ارزشمند به یادگار گذارد. همین مسأله به ارتباط بسیار نزدیک اثر او با سایر آثار تصوف انجامیده است.

مطالعه ارتباط تذکره‌الاولیا و رساله قشیریه بر اساس نظریه ترامتیت ژنت نشان داد که تمامی روابط ترامتینی ژنت میان رساله قشیریه و تذکره‌الاولیا برقرار است.

در بخش بینامتنیت، تذکره‌الاولیا به دو صورت صریح و ضمنی از رساله قشیریه تأثیر گرفته است. عطار در حکایت زندگی مشایخ و ذکر اقوال ایشان به صورت آشکار به رساله قشیریه توجه داشته است تا جایی که قسمت‌هایی از متن رساله قشیریه در متن تذکره‌الاولیا

بدون تغییر حضور دارد. با این حال نامی از رساله قشیریه یا مترجم آن در تذکره‌الاولیا نیست و نام امام قشیری همچون نام سایر عرفا در ذکر حکایت‌های مشایخ تصوف یاد شده است.

تذکره‌الاولیا ارتباط فرامتنی با رساله قشیریه دارد. برخی حکایت‌ها و اقوال در رساله قشیریه به ایجاز بیان شده، اما در تذکره‌الاولیا با شرح و تفسیر همراه شده است. رساله قشیریه و تذکره‌الاولیا در گروه کتب نثر صوفیه قرار دارند. زبان هر دو اثر ساده است. در ترجمه رساله قشیریه و تذکره‌الاولیا ساختارهای مهم متون خراسانی و ویژگی‌های سبک خراسانی مشاهده می‌شود. پیرامتن‌های درونی و بیرونی تذکره‌الاولیا ارتباط این اثر با رساله قشیریه را آشکار می‌کند. مقدمه هر دو اثر از نظر ساختاری و محتوایی شباهت دارد و برخی عناوین فرعی از همانندی مضامین دو اثر حکایت می‌کند. شارحان تذکره‌الاولیا بر تأثیرپذیری تذکره‌الاولیا از رساله قشیریه و ارتباط میان دو متن تأکید کرده‌اند.

در ارتباط بیش متنی تذکره‌الاولیا و رساله قشیریه شاهد اقتباس حکایت‌ها و اقوال عارفان با تغییر زاویه دید، تغییر راوی، تغییر شخصیت داستانی، حادثه و مکان همراه شده است. این تغییرات گاهی با افزایش و کاهش لفظ همراه شده است. به نظر می‌رسد دلایل این تغییرات سوگیری‌های عطار در نقل روایت‌ها بوده است. در بخش اقوال، اقتباس با تغییر گوینده سخن همراه است. بیشترین تأثیرپذیری در زمینه بیش متنت قابل بررسی است.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Ziba Esmaeili

<https://orcid.org/0000-0002-9556-4436>

منابع

- احمدی، بابک (۱۳۸۵) ساختار و تأویل متن، چاپ هشتم. تهران: انتشارات مرکز.
تادیه، ژان، ایو (۱۳۷۸) نقد ادبی در قرن بیستم، ترجمه مهشید نونهالی. تهران: انتشارات نیلوفر.

- بارت، رولان (۱۳۹۳) *نشانه شناسی ادبی*، ترجمه ناصر فکوهی. تهران: انتشارات فرهنگ جاوید.
- بارت، رولان (۱۳۷۰) *عناصر نشانه شناسی*، ترجمه مجید محمدی. تهران: انتشارات الهدی.
- تدینی، منصوره (۱۳۸۸) *پسامدرنیسم در ادبیات داستانی ایران*. تهران: انتشارات علم.
- جعفری، عطیه (۱۴۰۱) «تحلیل بینامتنی حکایات مشترک در تذکره‌الاولیا و رساله قشیریه براساس مباحث دانش بلاغت»، به راهنمایی سیده مریم روضاتیان، کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
- چندلر، دانیل (۱۳۸۶) *مبانی نشانه شناسی*، ترجمه مهدی پارسا. تهران: انتشارات سوره مهر.
- حاتم‌پور، زهرا و دیگران (۱۳۹۹) «فرامتن‌های تذکره‌الاولیا عطار بر مبنای نظریه ژرار ژنت»، *تفسیر و تحلیل متون زبان و ادبیات فارسی (دهخدا)*، ۱۲ (۴۴)، ۹۱-۱۲۶.
- حق شناس، علی محمد (۱۳۷۰) *مقالات ادبی و زبان‌شناختی*. تهران: انتشارات نیلوفر.
- روضاتیان، سیده مریم و علی‌اصغر میرباقری فرد (۱۳۸۹) «جایگاه شرح تعریف در میان مآخذ تذکره‌الاولیا»، *متن پژوهی ادبی*، ۱۴ (۴۴)، ۲۸-۹.
- روضاتیان، سیده مریم و فاطمه السادات مدنی (۱۳۹۶) «بررسی بینامتنی حکایات مشترک تذکره‌الاولیا و منطق الطیر عطار نیشابوری»، *ادب فارسی*، ۷ (۱)، ۹۵-۱۱۲.
- روضاتیان، سیده مریم و فاطمه طالبی (۱۳۹۵) «تحلیل گونه‌شناختی تذکره‌الاولیا عطار نیشابوری با توجه به مطالعات سرمتنتیت»، *مطالعات نظریه و انواع ادبی*، ۱ (۲)، ۲۱-۳۴.
- طالبی، فاطمه و سیده مریم روضاتیان (۱۳۹۷) «بررسی پیرامتن‌های غیرمؤلفی و بیرونی تذکره‌الاولیا»، *اولین همایش بین‌المللی زبان و ادبیات فارسی*، همدان.
- عطار نیشابوری، فریدالدین محمد بن ابراهیم (۱۳۸۶) *تذکره‌الاولیا*، تصحیح و مقدمه محمد استعلامی، چاپ هفدهم. تهران: انتشارات زوار.
- عطار نیشابوری، فریدالدین محمد بن ابراهیم (۱۳۹۸) *تذکره‌الاولیا*، تصحیح و مقدمه محمدرضا شفیعی کدکنی، چاپ دوم. تهران: انتشارات سخن.
- قشیری، ابوالقاسم عبدالکریم بن هوازن قشیری (۱۳۸۸) *رساله قشیریه*، ترجمه ابوعلی حسن بن احمد عثمانی، تصحیح و مقدمه بدیع الزمان فروزانفر، چاپ دوم. تهران: انتشارات زوار.
- کمالی راد، ابوالفضل (۱۳۹۸) «تأثیر ترجمه رساله قشیریه بر تذکره‌الاولیای عطار نیشابوری»، به راهنمایی مهدی ملک ثابت، کارشناسی ارشد، دانشگاه یزد.
- نامور مطلق، بهمن (۱۳۸۶) «ترامنتیت مطالعه روابط یک متن با دیگر متن‌ها»، *پژوهشنامه علوم انسانی*، ۴ (۵۶)، ۸۳-۹۸.

نامور مطلق، بهمن (۱۳۹۰) *درآمدی بر بینامتنیت: نظریه‌ها و کاربردها*. تهران: انتشارات سخن.

وبستر، راجر (۱۳۸۲) *پیش‌درآمدی بر مطالعه نظریه ادبی*، ترجمه الهه دهنوی. تهران: انتشارات روزنگار.

یزدانبجو، پیام (۱۳۷۹) *ادبیات پسامدرن*. تهران: انتشارات مرکز.

References

- Allen, G. (2011) *Intertextuality*, second edition, USA and Canada: Routledge Publications.
- Ahmadi, B. (2006) *Structure and interpretation of the text*, 8th edition, Tehran: Markaz Publications. [in Persian]
- Attar Neyshaburi, F. (2007) *Tazkirat al-Awliya*, Correction and Introduction by Mohammad Estelami, 17th Edition, Tehran: Zavar Publications. [in Persian]
- _____. (2019) *Tazkirat al-Awliya*, Correction and Introduction by Mohammad Reza Shafiei Kadkani, Second Edition, Tehran: Sokhan Publications. [in Persian]
- Barthes, R. (1991) *Elements of Semiology*, translated by Majid Mohammadi, Tehran: Al-Hoda. [in Persian]
- _____. (2014) *Literary Semiotics*, translated by Naser Fakuhi, Tehran: Farhang Javid Publications. [in Persian]
- Genette, G. (1997) *Palimpsests: literature in second degree*, Translated by Channa Newman and Claude Doubnsky, University of Nebraska: Lincoln.
- _____. (2009) *Paratexts*, Translated by Jane E. Lewin, Cambridge University press.
- Haqshenas, A. (1991) *Literary and Linguistic Articles*, Tehran: Nilufar Publications. [in Persian]
- Hatampour, Z. & others (2020) "Tazkirat al-Awliya's Metatextualitis Based on the Gerard Genette's theory", *Interpretation and Analysis of Persian Language and Literature Texts (Dehkhoda)*, 12 (44), 91-126. [in Persian]
- Jafari, A. (2022) "Intertextual Analysis of Common Anecdotes in Tazkirat al-Awliya and Resale Qoshiriyyeh Treatise Based on Rhetoric

- knowledge", Under the guidance of Seyyedeh Maryam Rozatian, Master's degree, University of Isfahan. [in Persian]
- Kamali Rad, A. (2019) "*The Impact of the Translation of the Qashiriyya Treatise on the Tazkirat al-Awliya of Attar Neyshaburi*", Under the guidance of Mehdi Malek Sabet, Master's degree, University of Yazd. [in Persian]
- Namvar Motlagh, b. (2011) *An Introduction to intertextuality: Theories and Applications*, Tehran: Sokhan Publications. [in Persian]
- _____. (2008) "Transtextual Study", *Human Sciences*, 4 (56), 83-98. [in Persian]
- Qashiri, A. (2009) *Resale Qoshiriyyeh*, Translated by Abu Ali Hassan bin Ahmad Osmani, Correction and Introduction of Badi ol -Zaman Forouzanfar, Second Edition, Tehran: Zavar Publications. [in Persian]
- Ruzatian, M. Mirbagheri Fard, A. (2010) "The Position of "Sharh-e Taarrof" Comparing to the other Sources of Tazkirat al-Awliya", *Literary Text Research*, 14 (44), 9-28. [in Persian]
- Ruzatian, M. & Madani, F. (2017) "A Study on Intertextuality of Common Anecdotes in Attar's Tazkerat al-Awlia and Mantiq al-Tayr", *Persian Literature*, 7 (1), 95-112. [in Persian]
- Rouzatian, M. & Talebi, F. (2016) "Type analysis of Attar Neishabouri's Tazkirat al-Awliya with reference to the studies of Architextualit", *theory studies and literary types*, 1(2), 21-34. [in Persian]
- Tadayyoni, M. (2009) *Postmodernism in Iranian fiction*, Tehran: Elm Publications. [in Persian]
- Chandler, D. (2007) *Basics of Semiotics*, translated by Mehdi Parsa, Tehran: Sureh Mehr Publications. [in Persian]
- Tadie, J. (1999) *Literary criticism in the twentieth century*, translated by Mahshid Nonahali, Tehran: Nilufar Publications. [in Persian]
- Talebi, F. & Razatian, M. (2018) "Investigating the Paratextualit Non - authored and External texts of the Tazkirat al-Awliya", *The First International Conference on Persian Language and Literature*, Hamedan. [in Persian]
- Webster, R. (2003) *a prerequisite for the study of literary theory*, translated by Elaheh Dehnavi, Tehran: Rooznegar Publications. [in Persian]

Yazdanjoo, P. (2000) *Postmodern Literature*, Tehran: Markaz Publications.
[in Persian]

استناد به این مقاله: اسماعیلی، زیبا. (۱۴۰۳). واکاوی تأثیرپذیری تذکرة الاولیا از رساله قشیریه بر مبنای نظریه «ترامتنیت» ژنت، عرفان پژوهی در ادبیات، (۶) ۴، ۱۱-۴۴.

Mysticism in Persian Literature is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.